

Ivana JELIĆ*

KULTURA LJUDSKIH PRAVA KROZ PRIZMU MULTIKULTURALNOSTI CRNE GORE

Sažetak: Ukoliko je poštovanje ljudskih prava i ljudskog dostojanstva u jednom društvu pravilo (su)života, onda u njemu vlada kultura ljudskih prava. U takvom društvu, posljedično, svako postupanje ili nepostupanje utemeljeno je na demokratskim vrijednostima i vladavini prava, a ne vladavini sile, samovolje pojedinaca ili moći grupa i entiteta. U njemu se ljudska prava i slobode smatraju urođenim, a ne datim ili poklonjenim vrijednostima. Nadalje, u društvu sa razvijenom kulturom ljudskih prava, podrazumijeva se da postoji poznavanje sopstvenih prava i obaveza, te prava i obaveza drugih, kao i sistema pravnih garancija i zaštite ljudskih prava na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Dakle, kultura ljudskih prava, kao posebni dio kulture sa naglašenim pravnim sadržajem, podrazumijeva poštovanje principa čovječnosti, zaštite ljudskog dostojanstva, primjenu vladavine prava i razumijevanje principa i sadržaja ljudskih prava i njihove zaštite na međunarodnom i nacionalnom nivou.

U multikulturalnim državama kakve su sve države Zapadnog Balkana, ali i većina država svijeta, pitanje razvoja kulture ljudskih prava dodatno je opterećeno nacionalnim, etničkim, vjerskim i kulturnim diverzitetom. U njima konkretne mjere zabrane diskriminacije i očuvanja manjinskog identiteta predstavljaju dopunski izazov pravne zaštite, a poštovanje različitosti preduslov za kulturu ljudskih prava uopšte.

Nedostatak solidarnosti, diskriminacija, neznanje i predrasude, ideologije i zloupotreba medija bitno utiču na nizak nivo razvoja kulture ljudskih prava. Nažalost, poštovanje različitosti kao datosti, koja predstavlja kvalitet više, a ne elemenat razdora, izostaje upravo u savremenim multikulturalnim državama. U Crnoj Gori, izazovi u razvijanju kulture ljudskih prava nijesu vezani za netrpeljivosti između kolektiviteta – prije se odnose na razvijanje tolerancije, pojedinačnu zaštitu od diskriminacije, zabranu asimilacije manjina, iskorjenjivanje korupcije, razumijevanje principa afirmativne akcije, punu slobodu izražavanja i, uopšte, na poštovanje ličnosti i različitosti.

U svom radu, autorka se bavi problemima razvoja kulture ljudskih prava u multikulturalnim državama, kroz prizmu stanja u Crnoj Gori. U tom smislu, razmatra probleme zaštite manjina, zabrane diskriminacije, poštovanja različitosti.

Ključne riječi: *multikulturalnost, ljudska prava, poštovanje različitosti, zaštita manjinskog identiteta, diskriminacija, tolerancija, privatnost, Crna Gora, Zapadni Balkan*

---

* Prof. dr Ivana Jelić, Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, predsjednica Centra mladih naučnika CANU

ZNAČAJ RAZVIJANJA KULTURE LJUDSKIH PRAVA

Razumijevanje vrijednosti i principa međunarodnopravne zaštite ljudskih prava, prisutnost ideja čovjekoljublja i humanosti, jednakosti i slobode, kao i poštovanje ljudskog dostojanstva svih, pokazatelji su razvoja kulture ljudskih prava u jednom društvu. Uz to, zaštita ljudskih prava i razvijanje kulture u tom pravcu neodvojive su od vrijednosti demokratskog građanstva i vladavine prava, kao principa koji podrazumijeva suprematiju prava u društvu.

U kontekstu razmatranja razvoja međunarodne zaštite ljudskih prava i njihovog grupisanja u generacije, kultura ljudskih prava bi se mogla, s pravom, svrstati u četvrtu generaciju ljudskih prava, koja dolazi nakon obezbjeđivanja normativne i institucionalne zaštite građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i prava solidarnosti, a odnosi se na sva ta prava. U suštini, kultura ljudskih prava se jedino i može razmatrati u odnosu na sva ova prava, te njihovu univertzalnost i nedjeljivost.

Idealno stanje kulture ljudskih prava u jednom društvu bi bilo označeno punim poštovanjem svih ljudskih prava i sloboda i, naravno, urođenog ljudskog dostojanstva iz kojeg prethodna i proističu. Kada se te vrijednosti izdignu na nivo opšteg principa, možemo govoriti da su i pojedinci i društvo koje oni čine prihvatili kulturu ljudskih prava.

Ipak, realnost nije takva. U pogledu država Zapadnog Balkana pa i Crne Gore, nažalost, može se konstatovati da i pored dobrog normativnog i institucionalnog okvira, uglavnom usklađenog sa pravom Evropske unije ili na putu da to bude – postoji manjak kulture ljudskih prava, isto kao i manjak političke i pravne kulture. O tome govori činjenica da postoji velika socijalna distanca, ali i visok nivo subjektivne distance pojedinaca prema onima koji su po nekom svojstvu drugačiji. Najčešće se ona odnosi na pripadnike RAE i LGBT populacije, ali i na lica s invaliditetom i nacionalne manjine. Tako su predrasude koje vladaju u zapadnobalkanskim društvima izvori diskriminacije u odnosu na one koji su različiti od većine. Teži oblici protivpravnih ponašanja vezuju se za akte koji dovode u pitanje njihovu sigurnost.

Da bi se poboljšala kultura ljudskih prava treba najprije odgovoriti na pitanje koje su glavne prepreke za njeno ostvarenje i koji su glavni simptomi njenog nedostatka. Prema profesoru Vojinu Dimitrijeviću,¹ vodećem jugoslovenskom misliocu i borcu za ljudska prava, glavni nedostaci su sljedeći: nedostatak svijesti da ljudska prava postoje, njihovo odbijanje, ignorisanje svojih pra-

---

¹ Izvod iz predavanja profesora Vojina Dimitrijevića, koje je održano juna 2012. godine u Podgorici, u organizaciji NVO „Akcija za ljudska prava”.

va i mirenje s njihovim kršenjem, manjak samopouzdanja kada dođe do potrebe da se svoja prava zaštite, indiferentnost prema pravima drugih i nevoljnost da se ona brane, kao i diskriminacija u odnosu na nosioce prava. Dakle, može se konstatovati da su glavni nedostaci nepostojanje svijesti i znanja o ljudskim pravima, s jedne strane, i slab nivo solidarnosti među ljudima, s druge.

Glavni simptomi nedostatka kulture ljudskih prava se ogledaju na individualnom i društvenom planu. Naime, riječ je o pojedincima koji imaju nizak nivo humanosti, visok nivo predrasuda, manjak samopoštovanja, pa i poštovanja prema drugima i koji imaju visok prag lične distance prema ostalim ljudima, a koji grade na osnovu njihovih ličnih svojstava ili pripadnosti. Na širem, društvenom, planu simptomi nedostatka kulture ljudskih prava nalaze se u kolektivnom podržvanju predrasuda, velikoj socijalnoj distanci prema manjinama, diskriminaciji, mobingu, bulingu i korupciji uma.

U društvima sa niskim nivoom kulture ljudskih prava nema ni razvoja, jer kako možemo govoriti o bilo kom obliku razvojnog ukoliko diskriminiramo jedni druge. Uz to, podsjetimo se da prema međunarodnim pravnim standardima, zabrana diskriminacije predstavlja predušlov za uživanje svih ljudskih prava i sloboda. Nadalje, ljudska prava i slobode se u potpunosti mogu ostvariti jedino u uslovima poštovanja principa jednakosti.

U suštini, stanje svijesti pojedinaca formira stanje poštovanja ljudskih prava u društvu. Predrasude u glavama pojedinaca koji pripadaju većini, formiraju *main stream* o poželjnosti ponašanja u skladu sa tim predrasudama. Jer „ljudje pokreću ne samo socijalno uvjetovni motivi (poput pravnih ili društvenih normi), već i njihovi stavovi”, koji nam upravo „objašnjavaju motiviranost pojedinaca”.² Nadalje, one stavove koji nijesu utemeljeni na činjenicama, već emocijama, teško je mijenjati. To su predrasude i one se uvijek zasnivaju na ličnim karakteristikama pojedinaca.³ Na njima su nastali mnogi negativni društveni fenomeni, kao što su rasizam, ksenofobija, islamofobija, antisemitizam ili homofobija. Oni su, ujedno, i indikatori nepostojanja kulture ljudskih prava.

Dakle, generalni problem zaštite ljudskih prava jeste nerazumijevanje njihove suštine i prirode, odnosno njihovog neprihvatanja kao univerzalnih kategorija koje su neodvojive od prirode čovjeka.

---

² Petričušić A.: *Antidiskriminacijska politika kao suplementarni model zaštite prava nacionalnih manjina*, u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2011, vol. 61, br. 2, str. 644.

³ *Ibid.*

U regionu Zapadnog Balkana upravo je to zajednički problem svih država i najvidljiviji je u diskriminaciji manjina, lica sa invaliditetom, žena i pripadnika LGBT populacije. Akti nepoštovanja prava ovih grupa moraju biti inkriminirani, a sudski postupci vođeni na način koji podrazumijava postojanje svih garancija za pravedan i transparentan sudski postupak.

Imajući u vidu postojeće stanje zaštite ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori i regionu, te samosvijesti ljudi i svijest o njihovoj suštini i imperativnosti njihovog poštovanja, razvijanje kulture ljudskih prava je postalo apsolutni prioritet, kako radi slobodnijeg i boljeg života pojedinaca, tako i radi humanizacije društava i pomirenja među narodima.

Promocija kulture ljudskih prava postala je imperativ svakodnevnog života i preduslov suživota svih, manjina i većine, u savremenim demokratskim multikulturalnim državama. Ona se ostvaruje ne samo u običnoj svakodnevnici, već i kroz sudski postupak, bilo parnični, krivični ili upravni.

ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA U MULTIKULTURALIZMU

Jedan od vodećih teoretičara multikulturalizma i identiteta Bhikhu Parekh, napisao je da pošto su gotovo sva društva u svijetu multikulturalna i tako će ostati u doglednoj budućnosti, kulturne različitosti koje mogu biti izvor neprilika – takođe mogu postati izvor velike kreativne mogućnosti, ako bi se rezonovalo u duhu multikulturalizma.⁴ U tom smislu, razvijanje kulture ljudskih prava ima neprocjenjivu ulogu faktora uspostavljanja veze između takvih mogućnosti.

U kontekstu multikulturalizma, kultura ljudskih prava usmjerena je na razvijanje poštovanja različitosti, a naročito manjinskih identiteta. Dakle, pitanje zaštite ljudskih prava i sloboda u multikulturalnim sredinama svodi se na zaštitu pripadnika manjina i poštovanje različitosti, koje implicira zabranu asimilacije. U tom kontekstu, ključni kamen spoticanja je problem identiteta – individualnog i kolektivnog. Manjinski identitet je zaštićen međunarodnim pravom.⁵ I Ustav Crne Gore sadrži adekvatnu normu.⁶ Dakle, dovoljan pravni okvir postoji, međutim, problem leži u primjeni ovih pravnih garancija, dakle u sprovođenju vladavine prava.

---

⁴ Parekh, B.: *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Great Britain: Macmillan Press Ltd., 2000, str. 336.

⁵ Član 27 Pakta o građanskim i političkim pravima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Preporuke OEBS-a. Više u: Jelić I.: *Ljudska prava i multikulturalizam*, Pravni fakultet UCG, Podgorica, 2013.

⁶ Članovi 79 (pojedina prava) i 80 (zabrana asimilacije) Ustava Crne Gore.

U duhu rezonovanja u skladu sa kulturom ljudskih prava, poštovanje ljudskih prava znači poštovanje onoga što svaka osoba jeste, onoga što je njen ili njegov identitet, što čini njenu ili njegovu pripadnost određenoj nacionalnoj, kulturnoj i jezičkoj zajednici. Ponekad, a često u patrijarhalnim sredinama, za izražavanje te pripadnosti potrebna je velika hrabrost i spremnost da se trpe posljedice različitosti, što upravo govori o niskom stepenu kulture ljudskih prava.

Takođe, posebno mjesto u izgradnji kulture ljudskih prava pripada principu čovječnosti. Postavlja se pitanje da li „biti čovječan znači lišiti se svega i ne trebati ništa kad kreneš u borbu za ljudska prava”⁷ ili se zahtjevi čovječnosti u multikulturalnom poretku svode na načelo Marka Miljanova po kojem je junaštvo braniti sebe od drugoga, a čojstvo braniti drugoga od sebe. U odgovoru na to pitanje ima i jednog i drugog, a da bi se razvila *multikulturalna kultura ljudskih prava* potrebno je razviti sistem edukacije o vrijednostima koje su nam zajedničke i bez kojih ne možemo graditi identitet. To su oni zajednički imenitelji kao što su sloboda, mir, dostojanstvo, ugled, čast, integritet, nacija, vjera, jezik, kultura. Pritom, podsjetimo se da vrijednosti koje izaberemo pokazuju naš identitet.

U kontekstu razmatranja razvoja kulture ljudskih prava, ništa manje važno pravo je pravo na privatnost, odnosno, prava iz sfere privatnosti. Standardi postavljeni jurisprudencijom Evropskog suda za ljudska prava, na osnovu člana 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima, daju odličan okvir za ponašanje pojedinaca i odlučivanje u sudskim i kvazisudskim postupcima. Takođe, praksa je pokazala da u društvima sa razvijenijom kulturom ljudskih prava privatnost predstavlja lični projekat.

No, međunarodni standardi samo su jedna strana priče. Naime, uživanje prava kojima se štiti privatnost umogome zavisi i od mentaliteta društva u kojem se živi. Tako, na primjer, ono je, kao dio pravne kulture i etike, postojalo u nekim zapadnim demokratijama i prije nego što je međunarodnopravni poredak ustanovljen. U Engleskoj su još u 19. vijeku postojali pravni standardi poštovanja privatnosti. U savremenoj Engleskoj, svi aspekti i prava privatnosti tretiraju se kao privatni projekat svakog pojedinca, sa izuzetkom javnih ličnosti kojima su, po prirodi stvari, ta prava ograničena pravom javnosti da zna o njima više.

Nasuprot tome, u mnogim državama u kojima vlada tradicionalizam, sfera privatnosti gotovo da i ne postoji. Na balkanskim prostorima, na primjer, ovo pravo se najsporije razvija. Tome je doprinio mentalitet u kojem vlada mišljenje da ništa ne treba da bude skriveno, pa se nepristojnim ne smatraju pi-

---

⁷ Misao Juša Kozaka. Izvor: *Mislilo*, Alfa, Beograd, 1992, str. 852.

tanja koja zadiru u intimni život, porodicu, dom i imovinski status. Ona su i danas česta, naročito u tradicionalnim sredinama. Kako je to primijetio filozof Radomir Konstantinović, „duh tradicionalizma jedan je od osnovnih izražaja palanke” a u njoj vlada „radoznanost za ono što je bilo”.⁸ Tom radozna-lošću palanka „izražava svoju želju za prodiranjem svuda, za apsorbovanjem svega”, težeći da ništa ne ostane „tajna za nju, van domašaja njenog oka, sluha i mogućnosti delanja, kao mogućnosti 'odgovora' na sadržinu dogođenog”.⁹

Pojedini ljudi daju sebi za pravo da sve i svašta pitaju druge. Ta primitivna pojava nalaže da se razvoj kulture ljudskih prava mora usmjeriti u pravcu da je neke stvari nekulturno pitati jer su dio ličnog projekta pojedinca i da je nemoralno baviti se tuđom privatnošću. Mora se izaći iz palanačkog načina života, onog u kojem „palanka ne voli nepoznato” i to je u načelu „jedna od osnovnih njenih oznaka, kojom se odlikuju njena istorija, njena kultura, njen mentalni svet”.¹⁰ Pravo na privatnost čini dio korpusa individualanih građanskih prava i kao takvo zahtijeva uzdržavanje od miješanja, tj. podrazumijeva pasivnu ulogu vlasti i tzv. negativnu obavezu države, a garantovano je kako međunarodnim pravom, tako i najvišim pravnim aktom Crne Gore¹¹.

Nadalje, kada postavimo kulturu ljudskih prava u kontekst multikulturalnosti, suočavamo se sa idejama i principima klasičnog liberalizma, kao što su: sloboda (kao primarna politička vrijednost), individualizam, skepticizam (prema vlasti), vladavina prava, građansko društvo, spontani poredak, slobodno tržište, tolerancija, mir, organičenje države. Vrijednosti kao što su sloboda, tolerancija, vladavina prava i građansko društvo ključne su za izgradnju sistema vrijednosti u kojem postoji razumijevanje ljudskih prava. Međutim, isticanje vrijednosti individualizma u prvi plan danas više nije isključivi pristup za zaštitu ljudskih prava, kada se kolektivnoj dimenziji zaštite prava manjinskih, istorijski diskriminiranih i ugroženih grupa daje sve više značaja. Teoretičar liberalnog multikulturalizma Vil Kimlika u svojim djelima tvrdi da je upravo multikulturalizam na zadatku osvještavanja klasičnog liberalizma od samozadovoljstva postignutim.

Iako je međunarodnopravna zaštita ljudskih prava i sloboda primarno individualano koncipirana, u doba multiklutralnih vrijednosti zaštita prava kolektiviteta nema ništa manji značaj od zaštite prava pojedinaca. To se pak ko-si sa klasično liberalnim pristupom u kojem je individualna sloboda isključi-

⁸ Konstantinović, R.: *Filosofija palanke*, Nolit, Beograd, 1991, str. 11.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Članovi 40–42 Ustava Crne Gore (Službeni list Crne Gore br. 01/2007).

va vrijednost i koriguje ga, dajući mu prefiks multikulturalnog. Nadalje, potreba za objedinjavanjem zaštite individualnih i kolektivnih prava daje model najbolje zaštite identiteta i kulturne različitosti, što je naročito značajno u regionu Zapadnog Balkana.¹²

MULTIKULTURALNOST KAO OBILJEŽJE CRNE GORE

Iako je Crna Gora jedna od balkanskih multikulturalnih država, što je njena suština karakteristika od pamtivijeka, ali je tako i zvanično od Berlinškog kongresa kada je uslov za priznanje crnogorske državnosti bio poštovanje prava nepravoslavnog stanovništva – ona je po mnogo čemu drugačija od ostalih. Nekoliko vrijednosti čini Crnu Goru jedinstvenom u regionu. Između ostalog, njena posebnost je u tome što baštini, u svim uslovima, nezamjenjivu vrijednost modernog doba – suživot različitosti.

Istorija tradicionalnog sklada crnogorskog društva dobila je svoju savremenu potvrdu, kroz odolijevanje sukobima u regionu, u čijim osnovama je bila međuetnička/vjerska/nacionalna/kulturalna netrpeljivost. Uz to, iako društveno heterogena, sačuvala je unutrašnji mir, održavajući tradiciju tolerancije i u posthladnoratovskoj eri. Istovremeno, bila je i utočište stotinama hiljada izbjeglih i raseljenih iz susjednih država. U pojedinim periodima devedesetih godina prošlog vijeka izbjeglička i raseljenička populacija je činila gotovo petinu ukupnog stanovništva Crne Gore, čime je ova država, dugo tretirana kao mala, pokazala izuzetnu veličinu.

Bez glorifikacije onoga što je ostvareno, a uz stalnu potrebu da postojeće treba unapređivati, ne smije se zanemariti da Crna Gora danas na polju zaštite prava manjina, ipak, izlazi izvan evropskih standarada i priznaje im čak više prava od zagarantovanog seta imperativnim međunarodnopravnim dokumentima. Ona poznaje, ne samo individualna prava, tj. prava pripadnika manjina, već i neka kolektivna prava kao što su politička participacija, zvanična upotreba manjinskog jezika i pisma u sredinama gdje manjina predstavlja većinu, itd. Ipak, ova prava treba i dalje razvijati kroz princip afirmativne akcije pošto je riječ o suptilnim kategorijama prava, dugo zanemarivanim, a koja se mogu potpuno uživati samo u kolektivitetu jer podrazumijevaju interakciju i učešće.

Socijalna integracija manjinskog stanovništva u građansko društvo bez prinudne asimilacije je koncept na kojem se multikulturalna Crna Gora iz-

---

¹² Varadi, T.: *Minorities, Majorities, Law, and Ethnicity: Reflections of the Yugoslav Case*, Human Rights Quarterly 19, 1997, pp. 21–28.

građuje. To podrazumijeva težnju za idealom da je svaki građanin u društvu jednak u svojim pravima i obavezama, kao i pred zakonom, te da bez obzira na nacionalni identitet, kulturu, vjeru, maternji jezik i porijeklo, uživa prava imanentna ljudskom dostojanstvu, ali i svojim specifičnostima. Takođe, to podrazumijeva da svaki građanin ima realnu mogućnost da učestvuje u vlasti i formiranju društva u kojem živi.

U poštovanju multikulturalnosti se ogleda demokratičnost svakog društva. Iz njega se razvijaju slobodni, a u isto vrijeme sigurni pojedinci koji grade zdravu zajednicu. U takvim uslovima, oni koji su od većine drugačiji nisu doživljeni kao inferiorni građani ili prijetnja njenom političkom suverenitetu i teritorijalnom integritetu. S druge strane, obavezu poštovanja državno-pravnog poretka manjine doživljavaju, ne samo kao imperativ, što ona i jeste, nego i kao svoju potrebu.

Da bi sačuvala ono na šta treba da je ponosna, Crna Gora mora unapređivati razumijevanje za stečeni nivo ljudskih prava, i u vođenju državne politike zauvijek imati u vidu da je nacionalni i kulturni identitet svakog pojedinca preduslov za stvaranje i očuvanje zdravog multikulturalnog društva. I ne samo to.

Kroz poštovanje prava svakog čovjeka, a naročito prava pripadnika manjina, obezbjeđuje se trajni mir. To je trend u savremenom svijetu u kojem su danas gotovo sve države multinacionalne i multikulturalne. U njima poštovanje manjinskih prava stvara građane svjesne svoje posebnosti. Zaštita posebnih prava, onima koji su drugačiji od većine, od strane nematične države postaje dio svijesti svih građana. Samo na ovaj način brišu se razlike – prepreke, a dobijaju razlike – bogatstva.

ZABRANA DISKRIMINACIJE I ZAŠTITA PRAVA MANJINA U CRNOJ GORI

Legislativni okvir, usklađen sa međunarodnim standardima, preduslov je za poštovanje ljudskih prava. Međutim, bez stabilnih i nezavisnih institucija, odsustva arbitarnosti i korupcije, ne može se govoriti o efikasnoj i efektivnoj zaštiti ljudskih prava, pa u tom kontekstu ni o ispunjenju preduslova za kulturu ljudskih prava.

Što se tiče formalnopravnog okvira, Crna Gora je prihvatila sve međunarodne propise i opšteprihvaćene standarde iz oblasti zaštite nacionalnih i etničkih manjina.¹³ Takođe, članom 9 Ustava obezbijedena je direktna primje-

---

¹³ To su: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Deklaracija UN-a o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičkih manjina, UN Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, UN Konvencija o ukidanju diskriminacije prema

na potvrđenih i objavljenih međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, ukoliko odnose drugačije uređuju od unutrašnjeg zakonodavstva. Ovo je za oblast ljudskih i manjinskih prava od posebne važnosti jer je riječ o zaštiti naddržavnih vrijednosti koje su odavno izašle iz domena državnog suvereniteta. Međutim, ustavotvorac je ostao nedorečen u dijelu šta se dešava ukoliko neki odnos nije uopšte uređen unutrašnjim zakonodavstvom, tj. da li se u toj situaciji direktno primjenjuje međunarodno pravo. Pravna logika nalaže pozitiva odgovor, ali ima situacija u kojima se usko tumačenje forsira, a što je posebno opasno u kontekstu zaštite ljudskih prava.

Diskriminacija je zabranjena Ustavom¹⁴ i Zakonom o zabrani diskriminacije¹⁵. Ovaj princip je, nadalje, razrađen u pojedinim zakonskim i podzakonskim aktima kojima se uređuju pojedine oblasti. Međutim, skromna praksa sudova i ombudsmana, u čijoj nadležnosti je implementacija antidiskriminacionog zakona, o ovom pitanju (svega nekoliko slučajeva u vezi sa diskriminacijom lica sa invaliditetom)¹⁶ upravo govori o tome da ne postoji razvijena svijest o ovoj zabrani i da se stepen kulture ljudskih prava mora poboljšati. Ljudi se teško usuđuju da prijave diskriminaciju jer je nije lako dokazati u društvima sa uvriježenim predrasudama. Ali više zabrinjava činjenica da ljudi pristaju na pravljenje razlikovanja, ukidanje pojedinih prava ili davanje preferencija po nekom od diskriminarnih osnova i da, ili nemaju svijesti o tome da se radi o diskriminaciji, ili nemaju samopouzdanja da se protiv nje bore.

Izazivanje mržnje je zabranjeno Ustavom, i to kao „izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti”. Akata raspirivanja mržnje u Crnoj Gori nema

---

ženama, te UNESKO Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, Konvencije MOR-a br. 107 i br. 111 (zabrana diskriminacije u vezi sa pravom na rad i pravima iz radnog odnosa), Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Konvencija o pravima djeteta, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope, Povelja o regionalnim i manjinskim jezicima Savjeta Evrope, Evropska konvencija za ljudska prava, kao i Protokol 12 uz nju koji proširuje primjenu odredaba o zabrani diskriminacije na *svako pravo koje zakon predviđa*, a ne samo na prava propisana Konvencijom. Tu su i Završni akti konferencija OEBS-a (naročito iz Helsinkija iz 1975, kao i sa Konferencije u Kopenhagenu o ljudskoj dimenziji iz 1990. godine), zatim Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje, Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika, Preporuke iz Lunda o djelotvornom učešću nacionalnih manjina u javnom životu, te Povelja o temeljnim pravima EU iz 2000, mnoge preporuke i akti tzv. Mekog prava OEBS-a, Savjeta Evrope i EU.

¹⁴ Članom 8 Ustava zabranjena je „svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu”, kao i propisane mjere afirmativne akcije kao „posebne mjere”.

¹⁵ Službeni list Crne Gore br. 46/2010.

¹⁶ Slučajevi Marijane Mugoše i Aleksandra Samardžića.

u mjeri u kojoj bi oni zauzeli primat u odnosu na ostala kršenja ljudskih prava i protivpravna ponašanja u tom kontekstu. Oni su se, uglavnom, odnosili na netoleranciju između dvije pravoslavne crkve u Crnoj Gori i na pripadnike LGBT stanovništva. Za govor mržnje, kao flagrantno kršenje prava i pokazatelj nekulture ljudskih prava, tokom prošle godine sud je izrekao jednu sudsku opomenu.¹⁷

U skladu sa prihvaćenim međunarodnim propisima Crna Gora je donijela i relevantne ustavne odredbe (Ustav Crne Gore – članovi 8, 79 i 80). Takođe, na međunarodnim standardima bazirani su i: Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008–2012, Strategija manjinske politike, kao konkretna planska politika Vlade Crne Gore za sprovođenje i unapređenje zaštite prava manjina i Zakon o zabrani diskriminacije, čija implementacija predstavlja preduslov za uživanje svih ljudskih prava, pa i manjinskih.

Dva su aspekta zaštite (prava) manjina – očuvanje identiteta i obezbjeđivanje političke participacije manjina, odnosno učešće u donošenju odluka od značaja za cijelo društvo na svim nivoima, od državnog do nivoa jedinica lokalne uprave. Posljednji aspekt je naročito važan za one odluke koje se tiču manjina ili u budućnosti mogu uticati na njihova prava, obaveze i interese.

Manjinski identitet obuhvata pripadnost manjinskoj grupi ili zajednici (etničkoj, nacionalnoj, vjerskoj, jezičkoj ili nekoj drugoj) i specifična kulturna obilježja (manjinski maternji jezik, vjera, tradicija, kultura, običaji).

Očuvanje manjinskog identiteta obezbjeđuje se poštovanjem specifičnih manjinskih prava, kao što je pravo na upotrebu manjinskog jezika, pravo na školovanje na tom jeziku, pravo na obrazovanje u skladu sa historijom, tradicijom i kulturom manjine. Međutim, samo poštovanje prava manjina nije dovoljan garant očuvanja identiteta. U tom smislu, propisane su određene zabrane i data određena dopunska prava i olakšice.

Garancije manjinskog identiteta propisane su članovima 79 i 80. Posebna manjinska prava, u članu 79, u potpunosti prate standarde Okvirne konvencije, prevazilazeći je u smislu političke participacije manjina.

Zabranjena je (nasilna) asimilacija i međunarodnim pravom (član 5 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina) i Ustavom Crne Gore (član 80). Pod nasilnom asimilacijom označavaju se ne samo direktne, vidljive, nedvosmislene radnje ili propusti koji su usmjereni ka brisanju identiteta pripadni-

---

¹⁷ Slučaj Amfilohije Radović, sudska opomena izrečena 18. novembra 2012. godine. Izvor: <http://www.vijesti.me/vijesti/amfilohije-govor-mrznje-dobio-opomenu-clanak-101148> <http://www.vijesti.me/vijesti/amfilohije-samo-opomenut-video-101197>

ka ovih manjina, kao što je pisanje imena na jeziku i pismu većine, različito od onoga kako slovi na jeziku i pismu manjine, ili prevođenje u vjeru većine, pod prinudom ili prijetnjom, na primjer. Tu su pak i svi oni suptilni metodi, mjere i tehnike kojima se, na prividno nenasilan način, utiče na mijenjanje identiteta pripadnika manjina kao što je, na primjer, garantovanje boljeg radnog mjesta, ukoliko se promijeni ime, nacionalnost, vjera ili maternji jezik. Tu su i nečinjenja ili propusti da se učini neka radnja, najčešće iz domena dopunskih prava afirmativne akcije, uz stvaranje privida da je to normalna pojava i tretman isti za cijelo stanovništvo. U tom smislu, prividna asimilacija usljed nečinjenja nastala bi ukoliko država propusti da sprovede mjere u oblasti obrazovanja na maternjem jeziku u odnosu na nekog ili više pripadnika nacionalnih i etničkih manjina, kao i, na primjer, ukoliko propušta da ispravi lično ime na jeziku i pismu manjine.

Zabrana diskriminacije preduslov je za ostvarivanje svih ljudskih prava, a naročito prava pripadnika manjina koji su nerijetko diskriminirani po osnovu svog porijekla, nacionalnosti, maternjeg jezika, vjere ili pak veze sa nekom manjinom.

Suštinski važan princip u zaštiti manjina i očuvanju manjinskog identiteta je princip afirmativne akcije, koji je i jedan od mehanizama za uspješnu integraciju manjina. Riječ je o posebnim i privremenim mjerama države, kojima se garantuju neka dodatna prava manjinama. Te mjere i prava dati su u cilju postizanja jednakosti sa većinom, uz poštovanje razlika i uz očuvanje manjinskog identiteta. Mjere afirmativne akcije privremene su i preporuka državama samo dok se ne uspostavi jednakost. One moraju biti i izbalansirane sa potrebama društva, a država je ta koja treba da nađe najbolju mjeru ravnoteže. Na taj način ovaj međunarodnopravni institut je i definisan u međunarodnim konvencijama¹⁸.

Afirmativna akcija ili davanje preferencijalnog tretmana odnosi se na sve sfere zaštite prava manjina, a cilj joj je jačanje cjelokupnog društva, njegove kohezije i ostvarivanje demokratske jednakosti. Ovaj princip nikako se ne smije tumačiti tako da podstiče separaciju i getoizaciju nacionalnih i etničkih manjina, niti superiornost jedne manjine nad drugom.

Preduslovi za očuvanje multikulturalnosti, odnosno manjinskog identiteta, mogu se podijeliti na društvene i pravne. Društveni preduslovi su vezani za obrazovanje, zaposlenje, bi/multijezičnost, učešće u javnom životu. Kada neka manjina živi u državi čija je većinska kultura različita od manjinske, posto-

---

¹⁸ Pogledati: Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (član 1, stav 4) i Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (član 4).

ji tendencija većine da manjini nametne standarde i vrijednosti. To može voditi ka gubljenju manjinskih kulturnih karakteristika, što bi se moglo svesti na asimilaciju manjine u većinsku kulturu i brisanje svih različitosti. S obzirom na to da je obrazovanje najjače oružje u borbi sa svim nedaćama, tako je i sa tendencijom da se izvrši asimilacija, pa makar i u najsuptilnijem svom vidu. Obrazovanje o i na jeziku manjine, o manjinskoj kulturi, istoriji, tradiciji i umjetnosti je suštinska mjera očuvanja identiteta. Ono je obezbijeđeno setom zakona koji regulišu sve nivoe obrazovanja.¹⁹

Pravni aspekti očuvanja identiteta odnose se na međunarodne pravne norme i standarde, kao i na nacionalno pravo. U suštini, ukoliko se obezbijedi da u državi vlada pravo nad interesima i silom, multikulturalnost i očuvanje manjinskog identiteta su zaštićene kategorije.

Što se tiče prava političke participacije, Crna Gora ima razvijen normativni okvir za zaštitu prava manjina, kroz ustavne i zakonske odredbe. Kolektivna prava su zaživjela kroz savjete nacionalnih manjina, koji su osnovani na osnovu Zakona o manjinskim pravima i slobodama²⁰. Do sada je osnovano šest savjeta²¹. Takođe, zaživjele su i mjere afirmativne akcije propisane novim izbornim zakonom²².

Kao multinacionalna država, prema posljednjem popisu u Crnoj Gori živi 278 865 ili 44,98% Crnogoraca, 175 110 ili 28,73% Srba, 6 021 ili 0,97% Hrvata, 30 439 ili 4,91% Albanaca, 20 537 ili 3,31% Muslimana, 53 605 ili 8,65% Bošnjaka, 6 251 ili 1,01% Roma.²³ Nijesu željeli da se izjasne 30170 ili 4,87% stanovnika.²⁴

Ustav Crne Gore²⁵ garantuje posebna manjinska prava i to u dvije odredbe – zaštitu identiteta (član 79) i zabranu asimilacije (član 80). Prava iz domena par-

---

¹⁹ Zakon o opštem obrazovanju, Službeni list Republike Crne Gore br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i Službeni list Crne Gore br. 4/2008, 21/2009 i 45/2010.

²⁰ Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Sl. list Republike Crne Gore, br. 31/06, usvojen 10. 05. 2006.

²¹ Nacionalne manjinske savjete formirali su Srbi, Hrvati, Albanci, Bošnjaci, Muslimani i Romi.

²² Zakon o izboru odbornika i poslanika, Sl. list Crne Gore, br. 46/2011.

²³ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine, Zavod za statistiku Crne Gore, Saopštenje br. 83, Podgorica, od 12. 07. 2011. godine, str. 6–9.

Dostupno na:

[http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf) (20. 09. 2012)

²⁴ *Ibid.*, str. 7. i 9.

²⁵ Sl. list Crne Gore, br. 01/2007.

ticipacije manjina u javnom i političkom životu, Ustav propisuje kao „pravo na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije” (član 79, tačka 9) i pravo „na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave” (član 79, tačka 10).

Zakon o manjinskim pravima i slobodama²⁶, izmijenjen 2011. godine, u članu 26 propisuje da „manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo na učešće u procesu donošenja i predlaganja odluka državnih organa koje su od interesa za ostvarivanje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u skladu sa zakonom”.

U prethodnoj verziji Zakona, iz 2006. godine, bilo je predviđeno (članovi 23 i 24) da manjine budu zastupljene u državnom i lokalnim parlametima s brojem poslaničkih mandata u odnosu na rezultate popisa iz 2003. godine. U tom zakonu je došlo do materijalne greške jer se radilo o odredbama koje su bile u neskladu s Ustavom, iako su u duhu principa afirmativne akcije. Takođe, tim zakonskim propisom prilično se ispolitizovalo pitanje manjinskog predstavljanja. Ustanovljavajući da broj mandata zavisi od rezultata popisa stanovništva, pristupilo se više demografskoj reprezentaciji nego političkoj participaciji, što je bilo pogrešno. S obzirom na to da se radilo o političkom, a ne pravnom rješenju, ubrzo su članovi 23 i 24 Zakona proglašeni neustavnim.²⁷

Pitanje političkih prava i političkog predstavljanja manjina riješeno je pomenutim Zakonom o izboru odbornika i poslanika iz 2011. godine.

Crna Gora je postala jedna izborna jedinica. Predstavnici manjinskih lista koji žele da osvoje autentične manjinske mandate, moraju svojim internim partijskim aktima, prije svega statutom i programom, dokazati Državnoj izbornoj komisiji da zastupaju neki manjinski narod.

Ovaj zakon omogućava manjinskim predstavnicima da lakše osvoje tzv. autentične mandate. Njime je u duhu ustavne garancije, a u skladu sa principom afirmativne akcije, određeno da se u odnosu na manjine primjenjuje izuzetak od pravila da u raspodjeli mandata učestvuju izborne liste koje dobiju najmanje 3% od ukupnog broja važećih glasova u izbornoj jedinici (član 94). Naime, ukoliko izborne liste za izbor poslanika određenog manjinskog naro-

---

²⁶ Zakon o manjinskim pravima i slobodama iz 2006. godine, izmijenjen i dopunjen Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama, Sl. list Crne Gore, br. 2/2011.

²⁷ Prestali su da važe na osnovu Odluke Ustavnog suda Republike Crne Gore (Službeni list RCG, br. 51/06).

da ili manjinske nacionalne zajednice ne ispune uslov i dobiju najmanje 3% od ukupnog broja važećih glasova u izbornoj jedinici, a pojedinačno dobiju najmanje 0.7% važećih glasova, one stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata kao jedna – zbirna izborna lista sa ukupnim dobijenim brojem važećih glasova. Na taj način manjine mogu obezbijediti osvajanje do tri mandata (član 94, stav 2, tačka 1). U slučaju najmanje nacionalne manjine mjera afirmativne akcije je išla i dalje, pa je zakonodavac predvidio da u slučaju da nijedna od izbornih lista za izbor poslanika pripadnika hrvatskog naroda u Crnoj Gori ne ispuni prethodne uslove, najuspješnija od njih, sa najmanje 0,35% važećih glasova steći će pravo na jedan poslanički mandat (član 94, stav 2, tačka 2).

U prethodnom periodu donedavno važeće izborna zakonodavstvo, odnosno stari propisi iz tog domena, omogućavali su posebna prava samo Albanima kao nacionalnoj manjini. Oni su imali posebnu izbornu jedinicu i u njoj glasali o pet garantovanih mandata za albansku manjinu, što je izazivalo probleme sa ostalim manjinama koje po tom osnovu nijesu bile zastupljene u parlamentu Crne Gore.

Dakle, novo izborna zakonodavstvo na ravnopravan i demokratski način uvelo je mjere afirmativne akcije, omogućavajući svim nacionalnim manjinama u Crnoj Gori da se njihov glas čuje u zakonodavnom organu države. Takođe, ovo zakonsko rješenje doprinijelo je nadogradnji koncepta intergacije manjina bez asimilacije, kojem je svaka multikulturalna demokratska država posvećena.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Imajući u vidu nizak nivo svijesti o principima i međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava i sloboda, te vrijednostima neodvojivim od njih, kao što su urođeno ljudsko dostojanstvo, čovječnost i tolerancija, svojstveni cijelom regionu Zapadnog Balkana, pitanje razvijanja kulture ljudskih prava postavlja se u red prioritete važnosti, tik uz ostvarenje principa vladavine prava. Poboljšanje kako života svih pojedinaca, tako i opšte društvene klime u kojoj treba izgraditi suživot različitosti, postalo je imperativ.

Uz to, politika Evropske unije prema ljudskim pravima, naročito nakon Lisabonskog ugovora, kojim je Povelja o temeljnim pravima uvrštena u *acquis*, postajući pravno obavezujući akt, daje podsticaja svim državama u procesu pristupanja EU da osnaže svoju borbu za poštovanje i zaštitu ljudskih prava.

Naime, poslije Lisabona koncept zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda je ojačan time što je dobio pozitivno-pravnu snagu, a ne samo vrijednost prirodno-pravnog karaktera. Nadalje, smještajući osnovna prava u važeće pra-

vo Unije rezultiralo je jačim legitimitetom tih prava,²⁸ čiji katalog je značajno širi od onoga koji daje Evropska konvencija o ljudskim pravima. Zajedno, ova dva pravna instrumenta daju sveobuhvatni pravni okvir za sudsku zaštitu ljudskih prava u okviru Unije. Za Crnu Goru i države Zapadnog Balkana koje su na putu pridruživanja EU, evropska sudska zaštita je limitirana na strazburški sud. Međutim, to je dovoljan okvir za poboljšanje poštovanja ljudskih prava i sloboda, imajući u vidu da je upravo Evropski sud za ljudska prava postavio temelje evropske zaštite ljudskih prava i sloboda. Uz to, njegova bogata jurisprudencija kojom su postavljeni međunarodnopravni evropski standardi, a koja čini dio evropskog pravnog nasljeđa je izvor prava svih država-članica Savjeta Evrope.

Takođe, za razvoj kulture ljudskih prava u jednom društvu važno je imati na umu da dobar pravni i institucionalni okvir nije dovoljan za suštinsku zaštitu ljudskih prava. Pored rada na mentalitetskim barijerama, kao što su predrasude, koje formiraju etničke i kulturne distance, treba osigurati sprovođenje zakona na nepristrasan i jasan način. To je problem i Crne Gore i regiona.

Dodatni problem predstavlja činjenica da institucije kojima je stavljena u nadležnost promocija i zaštita ljudskih prava pate od nedovoljnog broja stručnjaka, ali i administrativnog osoblja. Postavlja se pitanje koliko je moguće u društvu punom predrasuda prema raličitim obezbijediti zaštitu od diskriminacije, ukoliko ne postoji posebni organ koji se isključivo time bavi. Uz to, tijela kojima je u nadležnosti zaštita ljudskih prava i sloboda kao zadatak treba da imaju njihovu promociju, dakle razvoj kulture ljudskih prava. To se, u usloviima opšte ekonomske i moralne krize, često zapostavlja.

Na kraju, u kontekstu razmatranja koncepta multikulturalnosti, najznačajnije je obezbijediti zaštitu identiteta i prava na kulturnu različitost. U tom smislu, primarni principi na čijem sprovođenju se mora, bez zadržske, raditi su: vladavina prava, integracija manjina u društvene tokove i javni život, opšta zabrana diskriminacije, zabrana asimilacije, afirmativna akcija i razvijanje čovjekoljublja i tolerancije.

Ukoliko se uspije obezbijediti sprovođenje ovih principa, uz prisutnost svijesti da je riječ o procesu koji će usljed zatečenog stanja, i u pogledu pravne zaštite i u pogledu mentaliteta, biti dug i zahtjevan, kultura ljudskih prava će postati dio pravne i opšte kulture Crne Gore i ovog regiona.

---

²⁸ Petrlik, D.: The Court of Justice of the European Union in the Post-Lisbon Era: Impact of the Treaty of Lisbon on the EU Judicature since its Entrz into Force, u: *The Lawyers Quarterly*, no. 9/2012, str. 177.

LITERATURA

- [1] Haddock, B. and Sutch, P.: *Multiculturalism, Identity and Rights*, Routledge, London and New York, 2007.
- [2] Kapotorti, F.: *Prava pripadnika etničkih, verskih i jezičkih manjina*, Beograd, 2001.
- [3] Jelić, I.: *Ljudska prava i multikulturalizam*, Pravni fakultet UCG, Podgorica, 2013.
- [4] Kimlika, V.: *Multikulturalno građanstvo – liberalna teorija manjinskih prava*, Centar za multikulturalnost, Novi Sad, 2002.
- [5] Konstantinović, R.: *Filosofija palanke*, Nolit, Beograd, 1991.
- [6] Kymlicka, W.: *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford, 2001.
- [7] Kymlicka, W.: *Liberalism, Community, and Culture* (Clarendon Paperbacks). New York, Oxford University Press, USA, 1991.
- [8] Kymlicka, W.: *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*, New York, Oxford University Press, USA, 2007.
- [9] Kymlicka, W.: *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*, New York, Oxford University Press, USA, 2001.
- [10] Kymlicka, W.: *States Nations and Cultures: Spinoza Lecture 1: Liberal Nationalism; Spinoza Lecture 2: Multicultural Citizenship (Spinoza Lectures)*, Assen: Van Gorcum Ltd., 1997.
- [11] Lilla, M.: *The Stillborn God: Religion, Politics, and the Modern West (Vintage)*, New York, Vintage, 2008.
- [12] Koenig, M. and De Guchteneire, P.: *Democracy and Human Rights in Multicultural Societies*, ASHAGATE, UNESCO, Burlington, 2007.
- [13] Parekh, B.: *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Great Britain: Macmillan Press Ltd., 2000.
- [14] Parekh, B.: *Nova politika identiteta*, Politička kultura, Zagreb, 2008.
- [15] Pentassuglia, G.: *Minorities in international Law*, Council of Europe, Strasbourg, 2002.
- [16] Pentassuglia, G.: *Minority Groups and Judicial Discourse in International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston, 2009.
- [17] Petričević, A.: *Antidiskriminacijska politika kao suplementarni model zaštite prava nacionalnih manjina*, u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2011, vol. 61, br. 2, str. 643–674.
- [18] Petrlik, D.: *The Court of Justice of the European Union in the Post-Lisbon Era: Impact of the Treaty of Lisbon on the EU Judicature since its Entrz into Force*, u: The Lawyers Quarterly, no. 9/2012, str. 145–184.
- [19] Piris, J.-C.: *The Lisbon Treaty, A Legal and Political Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- [20] Popović, D.: *Evropski sud za ljudska prava*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- [21] Poulter, S.: *Etnicity, Law and Human Rights*, Oxford, 1999.
- [22] Varadi, T.: *Minorities, Majorities, Law, and Ethnicity: Reflections of the Yugoslav Case*, Human Rights Quarterly 19, 1997, pp. 21–28.
- [23] Šundić-Tomović, S.: *Identitet i vrijednosti*, CDNK, Podgorica, 2010.
- [24] Tadjbakhsh, S. and Chenoy, A. M.: *Human Security, Concepts and implications*, Routledge, London and New York, 2007.
- [25] Tatalović, S.: *Etnički sukobi i europska sigurnost*, Zagreb, 2003.
- [26] Yee, S. and Morin, J.: *Multiculturalism and Interntional Law*, Brill, 2009.

Ivana JELIĆ

THE CULTURE OF HUMAN RIGHTS THROUGH PRISM
OF MULTICULTURALISM OF MONTENEGRO

Summary

If the respect for human rights and human dignity is leading principle in a society/state, then there is the rule of culture of human rights. In such a society, every action or inaction is based on democratic values and the rule of law (not on the rule of force, individual or group powers).

There human rights and freedoms are deemed as innate, and not given or donated values. Furthermore, in a society with a developed culture of human rights, there is knowledge of one's rights and obligations, of the rights and obligations of others, as well as of the system of legal guarantees on protection of human rights at both – national and international levels.

In a multicultural society, such as all of the Western Balkan countries, as well as the most countries all over the world, the issue of developing a culture of human rights has further burdened by the national and cultural diversity. In them, the preservation of minority identity is an additional challenge to the legal protection; and the respect for diversity is a precondition of human rights culture, in general.

The lack of solidarity, discrimination, ignorance and prejudice, ideology and misuse of media have tremendous impact on the low level of human rights culture. Unfortunately, there is evident lack of the respect for diversity (given as such, which is more the quality, than an element of discord) of a modern multicultural state. In Montenegro, the challenges in developing the culture of human rights are not related to the tensions between the collectivities – they are rather related to an individual petition or request concerning the protection from discrimination, the prohibition of assimilation, understanding the principles of affirmative action, full freedom of expression and, in general, the respect for diversity.

In this paper, the author deals with the problems of the culture of human rights in multicultural societies through the prism of the situation in Montenegro. In this sense, the issues of respect of diversity, challenges concerning fight against discrimination, corruption of the mind, prejudices, as well as the relations between rights and obligations are considered in the context of Montenegro's multiculturalism.

Key words: multiculturalism, human rights, respect of diversity, minority identity protection, discrimination, tolerance, privacy, Montenegro, The Western Balkans.